OSMANLI'DA HANEFÎLİK - MÂTÜRÎDÎLİK

Editör
Ömer Faruk Akpınar

Kitap Dünyası

بسم الله الرحمن الرحيم

Kitap Dünyası

OSMANLI'DA
HANEFÎLİK - MÂTÜRÎDÎLİK

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İMAM MÂTÜRÎDÎ UYGULAMA
VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

© Bu eserde yer alan yazılar, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 24702006 numaralı proje ile desteklen ve 1-2 Kasım 2024 tarihlerinde Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen "Osmanlıda Hanefîlik Mâtürîdîlik" konulu VI. Uluslararası Mâtürîdî Sempozyumu'nda sunulan bildiriler arasından seçilmiştir. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

Kitap Dünyası Yayınları
Yayın No: **724**

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: **51889**

ISBN: **978-625-5980-36-6**

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa ÇALIŞKAN

Editör:
Doç. Dr. Ömer Faruk AKPINAR

Editör Yardımcıları
Arş. Gör. Burhan BAŞARSLAN
Arş. Gör. Osman ARABACI
Arş. Gör. Muhammed Ali DENİZ

Dizgi ve Kapak:
Ömer Faruk AKPINAR

Baskı/Cilt:
Fotokopi 99
Fevzi Çakmak Mh. 10742 Sk.
No:13/1
Karatay / KONYA
Sertifika No: 76711

Aralık 2024 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

OSMANLI'DA HANEFÎLİK - MÂTÜRÎDÎLİK

Editör
Ömer Faruk Akpınar

Kitap Dünyası

İÇİNDEKİLER

TAKDİM YAZILARI..... I

KISALTMALAR.....7

ÖN SÖZ.....9

OSMANLI HANEFÎ ÂLİMİ ŞEREF B. KEMAL EL-KIRÎMÎ VE "MENÂRU'L-ENVÂR" ÜZERİNE YAZDIĞI ŞERH.....13

MÂTÜRÎDÎ PERSPEKTİFİYLE HIZIR BEY'İN KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ.....23

MÂTÜRÎDÎ BİR DÜŞÜNÜR OLARAK ŞEMSEDDİN AHMED HAYÂLÎ'NİN HAKİKAT ANLAYIŞI.....53

BAĞLAYICILIK VE MEŞRUİYET AÇISINDAN İRŞÂDÎ VAKIFLAR: DEDE CÖNGÎ'NİN BEYTÜLMÂLE AİT MALLARIN VAKFEDİLMESİNİ TEMELLENDİRMESİ.....71

İ'TİKÂDEN HANEFÎ MÂTÜRÎDÎLİĞİN DAHA GÖRÜNÜR OLDUĞU OSMANLI'DA EŞ'ARÎ-MÂTÜRÎDÎ GÖRÜŞLERİN MEZCEDİLMESİ: ŞEYHÎ ÖRNEĞİ.....81

OSMANLI'DA KADIZÂDELİLERİN ŞİDDETİNE DAİR BİR ZİHNİYET ANALİZİ DENEMESİ.....97

OSMANLI'DA TİPİK BİR HANEFÎ-MÂTURİDÎ ÂLİM ÖRNEĞİ: LALE DEVRİ FETVÂ EMİNİ MEHMED FIKHÎ EL-AYNÎ (Ö.1147/1735).....121

XVIII. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ HANEFÎ-MÂTÜRÎDÎ ÂLİMLERİNDEN AHMED EL-MAR'AŞÎ'NİN İRADE VE İNSAN HÜRRİYETİNE YAKLAŞIMI.....145

18. YÜZYIL VE MÂTÜRÎDÎLİK: MUKADDİMÂT-I ERBAʿA HAŞİYELERİNİN TELİF SEBEPLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME 171

TANZİMAT DÖNEMİ HANEFİ ULEMANIN TECDİD ANLAYIŞI 191

HASÎRÎZÂDE ELİF EFENDİ'NİN EN-NÛRU'L-FURKÂN FÎ ŞERHİ LUGATİ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİNDE KIRAAT OLGUSU 205

OSMANLI DÖNEMİ TABAKAT KİTAPLARINDA İMAM MATURİDİ'YE İLİŞKİN MENAKIP VE BİYOGRAFİK BİLGİLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA 221

OSMANLI MEDRESELERİNDE OKUNAN BİR HADİS ŞERHİ: İBN MELEK'İN *MEBÂRİK*'İNDE HANEFÎLİK VURGUSU 231

SON DÖNEM OSMANLI ALİMİ MUHAMMED ZÂHİD KEVSERÎ'NİN MÂTÜRÎDÎLİK DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİNDEKİ YERİ 253

MUHAMMED ZÂHİD EL-KEVSERÎ İLE ABDURRAHMAN EL-MUALLİMÎ ARASINDAKİ İHTİLAFIN MEZHEPSEL ARKA PLANI 257

اقتباساتُ ابن عابدين في حاشيته " رد المحتار " من علماء الأناضول (ابن كمال باشا نموذجا) 277

إسهامات الملا علي القاري في تطوير العلوم الإسلامية في عهد الخلافة العثمانية 289

DİZİN 298

HASÎRÎZÂDE ELİF EFENDİ'NİN EN-NÛRU'L-FURKÂN FÎ ŞERHİ LUGATİ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİNDE KIRAAT OLGUSU

Süleyman KILIÇ[1]

Giriş

Şeyh Ahmet Muhtar Efendi ile Fatma Baise Hanım'ın oğlu olarak 1850 yılında sütlücede dünyaya gelen Hasîrîzâde Elif Efendi, babasının arzusuyla ilim tahsiline başlamıştır.[2] Elif Efendi birçok hocadan eğitim görmüştür. İlk eğitim hayatına dönemin Nakşibendî şeyhlerinden Mesnevîhân Hüsâmeddin Efendi'den (ö. 1280/1864) ders alarak başlamış daha sonra Arapça, tefsir, hadis, fıkıh gibi alanlarda âlim olan hocalardan ders görmüştür.[3] Tasavvuf alanında da yetkin olan şahsiyetlerden icazet almıştır.[4] Nihayetinde babasından da Sa'diyye icazeti almıştır. Babası Ahmet Muhtar Efendinin 1879 yılında hacca gitmesinden dolayı vekaleten posta oturmuştur. 1901 yılına kadar vekaleten yapmış olduğu şeyhiliği babasının vefat etmesinden sonra asaleten sürdürmüştür.[5] 1925 yılına tekkelerin kapatılmasına kadar Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhi olmuştur. Postnişinlik görevi süresince Mesnevî, şemail, hadis ve dinî ilimleri

[1] Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hfzklcsuleyman@gmail.com

[2] M. Baha Tanman, "Hasırizade Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı* 7 (10 Temmuz 1977), 115.

[3] Hüseyin Kurt, *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 67-68; Hüseyin Kurt, "Osmanlı Son Dönem Mutasavvıflarından Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (01 Aralık 2006), 161-162.

[4] Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı* (İstanbul: Emdere & Milli Gazete Yayınları, 1980), 1/150; Kurt, *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi*, 59-67.

[5] Kurt, "Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı", 162.

okutmuştur.[6] Elif Efendi şair ve hattatlığının yanı sıra tekkenin planlarını çizecek kadar mimari bilgiye de sahiptir. II. Abdülhamid'in (ö. 1337/1918) iradesiyle 1887'de yeniden inşa edilen tekkenin mimarlığını yapmıştır.[7] Elif Efendi bütün hayatını eğitim ve öğretimle geçirmiş, ayrıca Arap grameri ve mantıktan Darwin nazariyesine kadar çeşitli konularda eserler kaleme almıştır. Elif Efendi tasavvufi açıdan şeriatın zahirine mutabık, ehli sünnet görüşüne sahip çıkan ve bu hususta hizmet eden bir şeyh kimliğiyle hayatını idame ettirmiştir. Onun eğitim-öğretim tedrisatından hareketle mezhebi çizgisinin Hanefî olduğu söylenebilir. İstanbul Sütlüce'de Hasîrîzâde Dergâhında H. 1266 M. 1850 doğan Mehmet Elif efendi Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhi, âlim ve şair bir zat olarak 3 Ocak 1927 tarihinde vefat etmiştir.[8]

İstanbul Sütlüce'de Hasîrîzâde Dergâhının son şeyhi olan Elif Efendi'nin külliyatı içinde en mühim üç eseri sırasıyla *Dîvân*, *Muhtâru'l-Enbâ* ve *en-Nûru'l-Furkân*'dır. Onun iki cilt halinde kaleme almış olduğu *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân* adlı eseri *garîbü'l-Kur'ân* türündendir. Bu anlamda ilk eser veren kimsenin İbn Abbâs (ö. 68/687-88) olduğu aktarılmaktadır.[9] Ferrâ (ö. 207/822), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (ö. 209/824), Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830), Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846), İbnu's-Sikkît (ö. 244/858), İbn Kuteybe (ö. 276/889), Zeccâc (ö. 311/923), Ahmed. M. el-Herevî (ö.

---

[6] Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 3/151; Kurt, *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi*, 71.

[7] Tanman, "Hasırizade Tekkesi", 115.

[8] Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 3/151; Tanman, "Hasırizade Tekkesi", 116; Azamat Nihat, "Elif Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/38; Kurt, "Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı", 163; Mehmed Elîf b. Ahmed Muhtâr Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 1/36-52; Pelin Seval Çağlayan - Veyis Değirmençay, "Elif Efendi ve Farsça Şiirlerinde Aşk, Âşık", *Current Research in Social Sciences* 3/1 (31 Ocak 2017), 29.

[9] Atâ b. Ebû Rebâh'ın Garîbü'l-Kurʾân adında düzenlediği bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Atıf Efendi, nr. 2815/8, vr. 102a-107a) bulunmaktadır. İsmail Lütfi Çakan - Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/79.

401/1011), Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Ebû Hayyân el-Endelusî (ö. 745/1344), Suyûtî (ö. 911/1505) gibi namlı İslâm âlimleri tarafından telif edilen *garîbü'l-Kur'ân* eserleri bu alanın başlıca referans kaynakları olmuştur.[10] Elif Efendi'nin *en-Nûru'l-Furkân'*ı telif ederken dizisini örnek aldığı eser Ebû Bekr Sicistânî'nin (ö. 330/941) *Nuzhetü'l-kulûb* adlı eseridir.[11] Sa'dî Dergâhı'nın son şeyhi Hasîrîzâde Mehmet Elif Efendi Kur'an-ı Kerim'de anlamı herkesçe yaygın olarak bilinemeyen sözcük kadrosuna yönelik eserinde, anlam tespiti yönünden kimi zaman kıraatlerden faydalanmaktadır.[12] Elif Efendi kelimeleri Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı şekliyle ele almıştır. Dolayısıyla kelimenin kök harfini bilmeye gerek kalmaksızın okuyucunun ilgili sözcüğü bulmasına büyük kolaylık sağlamaktadır.

Araştırmamızın amacı; Elif Efendi *"en-Nûru'l-Furkân fî şerhi lugati'l-Kur'ân"* eserinde hangi kelimeleri kıraat farklılıklarına değinerek incelemiştir? Elif Efendi'nin faydalandığı kırat imamları kimlerdir? Kıraat-i seb'a, kıraat-i aşere ve şaz kıraat imamlarından hangilerinden faydalanmıştır? Sorularının cevabını ortaya koymaktır. Çalışmanın yöntemi; Elif Efendi'nin eserinde değinmiş olduğu kıraat farklılığı bulunan kelimelerin hangi imam(lar)a ait olduklarını klasik kıraat kitapları ekseninde değerlendirmektir. Söz konusu eser hacimli ve birçok kelimede kıraat farklılığına işaret edilmiş olması hasebiyle sınırlandırmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma daha kapsamlı çalışmalara ışık tutması hasebiyle *"en-Nûru'l-Furkân"*da yer alan kıraat farklılıklarının ele alınış şeklini belirli örnekler üzerinden vermekle yetinilmiştir.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla *"en-Nûru'l-Furkân fî şerhi lugati'l-Kur'ân"* adlı eserin kıraat yönünden incelenmesi yapılmamıştır. 2003 yılında Hüseyin Kurt tarafından *"Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri"* başlıklı doktora tezi hazırlanmıştır. Yine aynı yazar tarafından 2006 yılında Elif Efendi'nin divan ve şiirlerine yönelik bir

[10] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/43.

[11] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 44; Kurt, "Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı", 184.

[12] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/43.

makale kaleme alınmıştır.[13] Ayrıca Adem Görmüş tarafından "Aktua'nıye Problemı Tyurkologii: Rossiya i Tyurko-Musul'manskiy Mir" isimli Uluslararası Türkoloji Sempozyumunda *"Bir Türkçe Kur'ân Sözlüğü Çalışması: Hasîrîzâde Mehmed Elif Efendi'nin "En-Nûru'l-Furkân" Adlı Eseri"* başlığıyla kitabın tanıtımı yapılmaya çalışılmıştır.[14] Daha öncede ifade edildiği gibi Elif Efendi'nin *"en-Nûru'l-Furkân fî şerhi lugati'l-Kur'ân"* eserinin kıraat yönünden herhangi bir çalışması yapılmamıştır. Dolayısıyla çalışmamız *garîbü'l-Kur'ân* türünde ele alınan bu eserin kıraat ilmi açısından durumunu ortaya koymak olacaktır.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Sütlüce Dergâhı No. 445'te bulunan eserin matbusu birinci cildi 600, ikinci cildi 512 sayfa olup toplamda 1112 sayfadan müteşekkildir. Birinci cilt 1340/1921, ikinci cilt 1341/1922'de tebyiz edilmiştir.[15] Alfabetik sistemle, Arapça harf sırasına göre ve bâblar halinde düzenlenmiş olan eserin birinci cilt, "hemze bâbı" ile başlayıp, "sâd bâbı"yla sona ererken, ikinci cildi de "dât bâbı"yla başlamakta ve "yâ bâbı" ile sona ermektedir.[16] Eserin orijinal nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmakta olup Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığından 2015 yılında tıpkı basım olarak yeniden yayınlanmıştır. Eserin dili Osmanlıcadır. İlgisi olan kelimelerin izahlarını kıraatlerden faydalanarak yapan, kuvvetle muhtemel Hanefî mezhebine mensup olan Elif Efendi'nin hem şahsının hem *garîbü'l-Kur'ân* türünde ele aldığı bu eserin tanıtılması alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

en-Nûru'l-Furkân fî şerhi lugati'l-Kur'ân'da Kıraat

Kıraat ilmine taalluk eden kelimeler anlama etki etmesi ve manayı etkilememesi açısından iki farklı şekilde ele alınmışlardır. Manaya etki etmeyen fonetikle alakalı okuyuşlar usul kavramıyla ele alınmıştır. Usul

---

[13] Kurt, "Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı", 161-188.

[14] Adem Görmüş, "Bir Türkçe Kur'ân Sözlüğü Çalışması: Hasîrîzâde Mehmed Elif Efendi'nin 'en-Nûru'l-Furkân' Adlı Eseri", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 5/1 (29 Temmuz 2021), 138-144.

[15] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/46.

[16] Kurt, "Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı", 184.

(اَلْأُصُولُ) kelimesi; asıl (أَصْلٌ) kelimesinin çoğulu olup külli kaide gibi, kurallardan birinin hükmünün kendisi gibi olanların bütününe uygulanabilmesidir.[17] Örneğin idğam, imale, sıla, med gibi olan farklılıklar kıraat ilminde usul kapsamında değerlendirilmektedir. Bu farklılıklar, kelimelerin daha çok telaffuzuyla alakalı olup kıraat imamlarının Kur'an kıraatinde takip ettikleri ve her birinin kendisine ait olan ya da diğer imamlarla ortak oldukları kuralların öne çıkanlarıdır.[18] Usule/fonetiğe dair kıraat ihtilafları Kur'an'ın manasında bir değişikliğe sebep olmayan farklılıklardır diye ifade edilmektedir. Kıraat ilminde manaya etki eden kelime farklılıkları belirli bir kuralı olmayan ihtilaflardır. Kıraat imamları arasında gerçekleşen bu ihtilafların Kur'an'ın anlamına etki eden yönleri, kıraat ilminde "ferşu'l-hurûf" kavramıyla değerlendirilmektedir.[19] Bu kavram altında ele alınan ihtilaflı kelimelerde illa anlam değişecek diye bir kural yoktur. Genel olarak bu başlık altında ele alınanların anlama etkisi olan lafızlar olduğu görülse de, kimi zamanda da bu ihtilaflı kelimelerde anlamsal yönde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

en-Nûru'l-Furkân'da Ferşu'l-Hurûf'a Dair Örnek Kelimeler

Kıraat imamları arasında gerçekleşen ihtilafların Kur'an'ın anlamına etki eden veya harf ve harekenin değişmesiyle manayı değiştiren ya da değiştirmeyen yönleri *en-Nûru'l-Furkân* adlı eserde ele alınmıştır. Çalışmanın kapsamının sınırlı olması hasebiyle bu başlık altında sadece birinci ciltte yer alan belli başlı kelimelere yer verilecektir.

---

[17] İbrahim b. Saîd ed-Dûserî, *Muḫtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât* (Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2008), 27.

[18] Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019), 149; Murat Akkuş, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü: "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" Örneği* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 176.

[19] Süleyman Kılıç, *Basra Kıraat Ekolü: Oluşum Temsilciler ve Metodoloji* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 160.

1.1.1. "إِئْذَنُوا" Kelimesi

Bakara suresi 279. ayette[20] bulunan "إِئْذَنُوا" fiili iki farklı şekilde kıraat edilmektedir. Burada yer alan farklılık kıraat ilminde ferş kavramıyla anılmakta ve anlama etki yapmaktadır. Burada bulunan fiili Mushaf imlasına göre "فَأْذَنُوا" şeklinde okuyan imamlar: Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'tir. Nâfî'nin ikinci râvisi Verş, Ebû Amr'ın ikinci râvisi Sûsî ve Ebû Ca'fer hemzeyi elif harfine ibdâl ederek okumaktadırlar. Bu fiili "فَئَاذِنُوا" şeklinde okuyan imamlar ise Âsım'ın diğer râvisi Şu'be ve Hamza'dır.[21]

Elif Efendi bu kelimenin hangi imamlar tarafından okunduğuyla alakalı herhangi bilgi vermeden ilk olarak çoğunluğun kıraatine göre ayetin anlamını vermektedir. (*Me'mûr olduğunuz şey'i işlemez iseniz bunun Allâh ve Resûlü cânibinden size harb olduğunu biliniz ve işitiniz ve ondan ötürü istimâ'a hâzır olunuz.*) Daha sonra ise ikinci kıraat şeklini göstermekte ve bu kıraatte mananın; " أَعْلِمُوا غَيْرَكُمْ ذَلِكَ *'Allah ve Resulüne karşı muharip olduğunuzu diğerlere ilâm ve ilân ediniz'* demek olur. Bu surette kelime-i mezbûre إِفْعَالٌ bâbından آذَنَ يُؤْذِنُ إِيذَانًا den sîga-i emrdir. أَذَانٌ ve مُؤَذِّنٌ de bundandır. Bu kelime için bu bâbda أَذَانٌ kelimesine de nazar oluna." şeklinde olduğunu aktarmaktadır.[22] Görüldüğü üzere Elif Efendi kıraat-i aşere'de

---

[20] فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ *"Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir."* Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/442.

[21] Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî Ebûbekir el-Bağdadî İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-kırâʾât*, thk. Şevki Dayk (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1972), 192; Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdülmü'min İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâʾâti's-semân*, nşr. Said Salih Züaʿyme (İskenderiyye: Dâru İbn Haldun, 2001), 212; Ahmed b. Hüseyin el-İsbehâni en-Nisâbûrî İbn Mihrân, *el-Gâye fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*, thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz (Riyad: Dâru'ş-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, 1411), 206; Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kırâʾâti's-sebʿ*, thk. Halef Humud eş-Şeğdilî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüs li'n-Neşri ve't-Tevzi, 2015), 304; Ebû Tahir Ahmet b. Muhammet b. Ali Ubeydullah b. Ömer el-Bağdadî İbn Sivâr, *el-Müstenîr fi'l-kırââti'l-aşr*, thk. Ammâr Emir ed-Dedû (Dubai: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve İhyâi't-Türâs, 2005), 2/68.

[22] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/55.

bulunan iki farklı kıraate yer vermektedir. Müellif kıraat imamları arasında ihtilaflı olan kelimenin okunuşuna dair bilgi verirken herhangi bir atıf yapmamaktadır. Muhtemelen bu durum, ilgili kelimelerin okunuşuyla alakalı bilgileri eseri kaleme alırken istifade ettiği *garibul-Kur'ân* türünde yazılan eserlerden iktibas yapmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü *en-Nûru'l-Furkân*'ı telif ederken dizisini örnek aldığı *Nuzhetu'l-kulûb* adlı eserde de aynı ifadelere yer verilmektedir.[23]

1.1.2. "آسِنٍ" Kelimesi

Muhammed suresi 15. ayette[24] bulunan "آسِنٍ" kelimesi sadece İbn Kesîr kıraatine göre farklı okunmaktadır. İbn Kesîr bu kelimeyi medsiz olarak "اَسِنٍ" şeklinde okumaktadır. Diğer kıraat imamları hemzeden sonra bir elif ziyadesiyle medli olarak okumaktadırlar.[25]

Elif Efendi her iki kıraatle de okunduğunu aktarmakta ve bu iki kıraate göre de anlamın aynı olduğunu ifade etmektedir.[26] Elif Efendi bu kıraat vecihlerinin hangi imam/imamlar tarafından okunduğuyla alakalı herhangi bir bilgi vermemektedir.

1.1.3. "اَحْصَنَّ" Kelimesi

Nisâ suresi 25. ayette[27] bulunan bu kelime (اَحْصَنَّ) kıraat imamları tarafından iki farklı şekilde okumaktadır. "أُحْصِنَّ" şeklinde hemzenin dammesi ve sâd harfinin kesrasıyla okuyan imamlar Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım'ın râvisi Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'tur. Hemze ve sâd harfinin fethasıyla okuyan imamlar ise, Âsım'ın diğer râvisi Şu'be, Hamza,

---

[23] Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz es-Sicistânî, "Nuzhetü'l-kulûb", el-Mektebetü'ş-Şâmile, *https://shamela.ws/book/22910/61* (13 Ekim 2024).

[24] فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍّ "*...İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları...*" Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/51.

[25] İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 600; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 473; İbn Mihrân, *el-Gâye*, 475; Dânî, *et-Teysîr*, 514; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 2/449.

[26] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/61.

[27] فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ "*Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir.*" Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/47.

Kisâî ve Halef'tir.[28] Kûfe'li imamlardan Âsım'ın râvisi Hafs dışında olanlar aynı okuyuşu yapmaktadırlar.

Elif Efendi bu kelimenin iki farklı şekilde okunduğuna işaret edip kıraat ihtilafından meydana gelen farklılığı şu şekilde aktarmaktadır: "Feth-i hemze ile kırâate göre تَزَوَّجْنَ ve zamm-ı hemze ile kırâate göre زُوِّجْنَ ile tefsîr olunmuştur ki evvelki teehhül ettikleri vaktte; ikinci teehhül ettirildikleri vaktte ibâretiyle tercüme olunur. Bu kelime kal'a ve mümteni'u'd-duhûl mahall-i müstahkem manâsına olan حِصْنٌ lafzındandır. Sonra her bir tahazzün ve tahaffuz mevkiinde bi't-tecevvüz kullanıldı."[29] Elif Efendi bu kelimenin de hangi imamlar tarafından okunduğuna dair herhangi bir bilgi vermemektedir.

1.1.4. "وَطْئًا" Kelimesi

Müzzemmil suresi 6. ayette bulunan "وَطْئًا" kelimesi kıraat imamları tarafından iki farklı şekilde okunmaktadır. Mushaf imlasında harekelendiği gibi okuyan imamlar; Nâfi, İbn Kesîr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'tir. Bu lafız "وِطَاءً" hâlinde yani tâ harfinden sonra elif ziyadesiyle meddi muttasıl şeklinde de okunmaktadır. Bu okuyuşu yapan imamlar ise Ebû Amr ve İbn Âmir'dir.[30]

Elif Efendi bu kelimenin her iki kıraat şekline göre hangi anlamları ifade ettiğini açıklayarak aktarmaktadır. Her iki kıraate göre kelimenin kök harflerine inerek ayetin anlamına kattığı farklılıklar üzerine durmuştur. Fakat diğer kıraat farklılığı bulunan kelimelerde olduğu gibi burada da kıraat imamlarının ismine yer vermemiştir. Ayrıca Ferrâ'dan ak-

---

[28] İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 231; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 235; İbn Mihrân, *el-Gâye*, 223; Dânî, *et-Teysîr*, 326; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 2/102.

[29] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/74.

[30] İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 658; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 520; Dânî, *et-Teysîr*, 541; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, 2/506; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*, thk. Sâlim Muhammed Mahmud eş-Şınkîtî (Medine: Mucemma Melik Fahd litibâ'ti'l-mushafi'ş-şerîf, 2014), 5/1951; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Leṭâʾifü'l-işârât li-fünûni'l-ḳırâʾât* (Medine: Merkezü Dirâsâti'l-Kurâniyye, 2013), 9/4138.

tararak bu kelimenin "وَطَنًا" şeklinde tâ'nın fethasıyla okunuşunun olmadığını bildirmektedir. "*Ve bu kelime feth-i vâv ile وَطَنًا dahi kırâat olunmuş ise de İmâm Ferrâ redd ve inkâr ile böyle bir kırâat hiç kimseden rivâyet olunmadı dedi.*"[31] Fakat Ferrâ'dan aktarılan bu kısım hatalı olarak aktarılmıştır. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* adlı eserinde ele aldığı bu kelimenin "وِطْء" hâlinde vâv harfinin kesrası ve tâ'nın sükunuyla[32] okunma şeklidir.[33] Elimize ulaşan diğer bir eseri *lüğâti'l-Kur'ân*'da ise bezer şekilde ele alınmaktadır: " وسَألتُ الكِسَائِيَّ عن «وِطْءًا» ، بكسر الواو، بغير مدٍّ؛ فلم يعرفْه، والعربُ تقولُ: وَطِئْتُه وَطْأً. *Kisâi'ye "وطءًا" kelimesinin vâv harfinin kesrası ve medsiz olarak okunuşunu sordum. Böyle bir okuyuşu tanımadı ve Arapların "وَطِئْتُه وَطْأً" (vâv'ın fethası ve tâ'nın kesrasıyla) şeklinde okuduğunu söyledi.*"[34] Bu kelimenin "وِطْءا" şeklinde okunuşuyla alakalı olarak şöyle bir aktarım mevcuttur. Şaz bir kıraate göre Mekke kurrâsından olduğu ifade edilen Şibil isminde bir zat vâv'ın kesrası ve tâ'nın cezmiyle okumaktadır.[35] Ayrıca Mekke kurrâsından şaz imamlardan biri olan İbn Muhaysın (ö. 123/741) bu kelimeyi "وَطَائًا" şeklinde okumaktadır.[36] Bu kelimenin şaz kıraat versiyonuyla alakalı hatalı aktarım Elif Efendi'nin Sicistânî'den direk tercümesinden kaynaklanmaktadır. O bu eserini kaleme alırken temel referans aldığı eser Sicistânî'nin *Garibû'l-Kur'ân* adlı eseridir. Eserin kıraatle alakalı rivayetlerin tahlilini yapmamış olması Elif Efendi'nin kıraat birikiminin zayıf olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Sicistânî'nin de kıraat ilmine hakimiyetinin sınırı belli olmaktadır. Sicistânî söz konusu yeri şu şekilde aktarmaktadır: " وَمَا [وَطْء الْوَطْء. وَقَالَ الْفراء: لَا يُقَال هُوَ يَعْنِي يَعْنِي وَقيل:

---

[31] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/115.

[32] وأمّا الوطء فلا وِطء لم نروه عنْ أحد من القراء

[33] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. (Mısır: Dârû'l-Mısriyye, 1972), 3/197.

[34] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, "Lüğâti'l-Kur'ân", el-Mektebetü'ş-Şâmile, *https://shamela.ws/book/14261/146* (19 Ekim 2024).

[35] Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî İbn Haleveyh, *Muhtasar fî şevâzzi'l-Kurʾân min kitâbi'l-bedîʿ* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), 164.

[36] İbn Haleveyh, *Muhtasar*, 164.

وَلم يجزه، [رُوِيَ عَن أحد."[37] Ferrâ'dan bu kelimenin vâv'ın fethası tâ'nın cezmi şeklinde okunuşunun hiç kimseden rivayet olunmadığını ve bu okuyuşun caiz olmadığı aktarılmıştır. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi, Ferrâ'nın elimize ulaşan her iki eserinde de bu kelimenin eleştiriye maruz kalan okunuşu vâv harfinin fethası değil kesrasıyla ilgili kısmıdır.

5. Sıralı Örnek Kelimeler ve Değerlendirme

Elif Efendi'nin eserinde kıraat farklılıklarına işaret etmiş olduğu diğer bazı kelimeler aşağıda verilmiştir.

Mâide 32'de bulunan "مِنْ أَجْلِ" kelimesi.[38] Ebû Ca'fer kıraatine göre " مِنِ اِجْلِ" şeklindedir.

A'raf 111 ve Şu'arâ 36'da bulunan "أَرْجِهْ" kelimesi.[39] Bu kelime kıraat-i aşere imamlarınca 6 farklı şekilde okunmuştur.

Ferc 7-8'de bulunan "بِعَادِ*اِرَمِ" kelimesi.[40] (Bu kelime İbn Zubeyr'in (r.a) (ö. 73/692) kıraatine göre olup şaz bir okuyuştur.[41] Kıraat-i aşere imamlarının okuyuşunda bulunmamaktadır.

Ahzab 21'de bulunan "اِسْوَةٌ" kelimesinde bulunan hemzenin kesralı okunması.[42] Bu kelimede bulunan hemze sadece Hafs rivayetine göre dammeli diğer kıraat imamları ve imam Âsım'ın diğer ravisi Şu'beye göre kesralı okunmaktadır.

Cumâ 9'da bulunan "فَاسْعَوْ" fiilinin okunmasıyla alakalı şöyle demektedir: "Bunun içindir ki Hazret-i Ömer radıyallahu anhu إِمْضُوا ile tefsîr etmiş ve alâ-rivâyetin فَامْضُوا إِلَى ذِكْرِ اللهِ sûretinde kırâat buyurmuş. Vallâhu a'lemu bi-murâdihi."[43] Bu okuyuş Hz. Ömer, İbn Mes'ud, İbn Zübeyr,

---

[37] Sicistânî, "Nuzhetü'l-kulûb" (13 Ekim 2024) "أطوارا" kelimesiyle ilgili maddenin açıklama kısmında yer almaktadır.

[38] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/70-71.

[39] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/90.

[40] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/95.

[41] Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâʾât ve'l-îzâh ʿanhâ*, thk. Necdî Nâsıf en-Ali vd. (Kahire: Vizâratü'l-Evkâf, 1994), 2/359.

[42] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/111.

[43] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/112.

İbn Abbâs, Übey b. Ka'b gibi sahabeden "فَاسْعَوْ" kelimesinin tefsiri mahiyetinde, bu kelimenin yönelme koşma anlamına gelmediği yönde bir açıklama mahiyetindedir.[44] Kıraat imamlarından bu şekilde herhangi bir okuyuş bulunmamaktadır. Muhtemelen kelimenin anlamına yönelik sahabeden gelen bu açıklama kıraat olarak anlaşılmıştır.

Neml 47'de bulunan "اطَّيَّرْنَا" kelimesinde bulunan hemzenin kesralı ounması.[45] Klasik eserlerin tetkik edilmesiyle bu kelimenin kesralı veçhinin kim tarafından okunuşuyla alakalı sahih veya şaz bir bilgi bulamadık. Sahih kıraatler içerisinde yer almayışı bu vechin şaz olduğunu göstermektedir. Fakat kim tarafından bu şekilde okunmasıyla alakalı herhangi bir kayda rastlamadık.

Kâf 24'te bulunan "أَلْقَيَنَا" lafzının nûn-ı hafîfe ile أَلْقِيَنْşeklinde okunması.[46] İlgili lafzın bu vecihte yani te'kid nûn harfinin eklentisiyle okuyan kişi Hasan-ı Basrî'dir.[47]

A'râf 127'de bulunan "وَاٰلِهَتَكَ" lafzının "إِلٰهَتَكَ" şeklinde okunması.[48] Bu okunuş şeklinin İbn Mes'ud ve İbn Abbâs'tan gelen bir rivayet olduğu ve şaz kıraat imamlarından Hasan-ı Basrî ve İbn Muhaysın'ın kıraatinde okunduğuna ulaşılmıştır.[49]

Saffât 130'da bulunan "إِلْيَاسِينَ" lafzının "آلِ يَاسِينَ" şeklinde okunması.[50] Diğer lafızların kıraat farklılıklarında olduğu gibi bu kelimenin de hangi imamlar tarafından ilgili vechin okunduğuyla alakalı bir bilgi verilmemektedir. Bu kelimeyi Mushaf imlasında harekelendiği gibi okuyan imamlar; İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef'tir. "آلِ يَاسِينَ" şeklinde okuyan imamlar ise; Nâfi, İbn Âmir ve Ya'kûb'tur.[51]

---

[44] İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/321-322.

[45] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/124.

[46] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/145.

[47] İbn Haleveyh, *Muhtasar*, 284.

[48] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/148.

[49] İbn Haleveyh, *Muhtasar*, 50; Kılıç, *Basra Kıraat Ekolü*, 282.

[50] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/149.

[51] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1882.

İsrâ 16'da bulunan "أَمَرْنَا" lafzının "أَمَّرْنَا" şeklinde mîm harfinin şeddeli olarak okunması.[52] Bu şekliyle okunması şaz kıraatte bulunmaktadır. İbn Abbâs'ın kıraat vechi olduğu Ebû Osman en-Nehdî'den rivayet edilmektedir.[53]

Görüldüğü üzere Elif Efendi ele aldığı sözcüklerde kıraat farklılıklarına işaret etmiştir. Kimi zaman ele aldığı bu farklılık sahih kıraat imamları arasında ortaya çıkan farklılıklardır. Kimi sözcükler ise şaz kıraat imamlarından sadır olan ihtilaflardır. Az da olsa bazı kelimelerin kıraat farklılığında iktibas yaptığı eserden kaynaklı hata bulunmaktadır. İncelediğimiz kadarıyla birinci ciltte sadece bir yerde ilgili kıraat farklılığının şaz olduğunu aktarmıştır. Âl-i İmrân suresi 22'de bulunan "حَبِطَتْ" fiilinin açıklamasında ele aldığı ifade şu şekildedir: *"Yani 'fâsid ve heder oldu' demektir. "تَعِبَ" bâbından "حَبِطَ, حَبَطًا, وَحُبُوطًا" denir. "ضَرَبَ" bâbından da gelir, nitekim kırâat-ı şâzze feth-i bâ ile "حَبَطَ" sûretinde okunmuştur."*[54] Elif Efendi'nin şaz kıraat olarak aktarmış olduğu bu okuyuş şeklinin kime ait olduğuna ulaşamadık. Muhtemelen tefsir kitaplarında bulunan bir bilginin aktarımıdır. Bu şekilde okuyuş şaz kıraatleri barındıran klasik eserlerde bulunmamaktadır.

Kıraat farklılığına işaret edilen fakat hangi imam tarafından okunduğu bilgisini vermeyen Elif Efendi bir iki yerde ilgili kelimeye ait farklılığın kim tarafından yapıldığına dair bilgi sunmaktadır. Örneğin En'am 100'de bulunan "خَرَقُوا" kelimesinin İbn Abbâs tarafından "خَرَّقُوا" şeklinde tef'il bâbından getirilerek okunduğunu ifade etmektedir. *"Ve bu kelime "tef'îl"den teşdîd-i râ ile خَرَّقُوا sûretinde de kırâat olundu ki asl olmayan şeyi iftirâ ettiler demektir. Bu İbn Abbâs'ın kırâatidir."*[55] Bu okuyuş sahih kıraat imamlarından Nâfi ve Ebû Ca'fer'in okuyuşudur. Diğer imamlar ise Mushaf imlasında olduğu gibi sülasi sığayla okumaktadırlar.[56] Şaz kıraat

[52] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/153.

[53] İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/16; İbn Haleveyh, *Muhtasar*, 79.

[54] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/339.

[55] Hasîrîzâde, *en-Nûru'l-Furkân*, 1/379.

[56] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1689; Kastallânî, *Leṭâ'ifü'l-İşârât*, 5/2079.

kitaplarında İbn Abbâs ve İbn Ömer'in kıraati olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.[57] Elif Efendi Nahl 21 ve Neml 65'te bulunan "أَيَّانَ" lafzının açıklamasında; "*Halk ne vakt bas olunacağını bilmezler" demek olur. "أَيَّانَ" kelimesi "أَيُّ حِينٍ" manâsına "مَتَى" gibi zamândan suâle mevzûdur. Biz lisânımızda ne zamân, ne vakt tabîr ederiz. Kelime-i mezkûre hemzenin kesriyle de lügattır, nitekim Sullemî rahimehullâhu bu âyeti öyle yanî hemzenin kesriyle kırâat etmiştir*." Elif Efendi'nin "Süllemî" diye isimlendirdiği zât Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'dir (ö. 73/692). Şaz kıraat olarak bize ulaşan bu kelimeyi Ebû Abdurrahmân es-Sülemî "إِيَّانَ" şeklinde hemzeyi kesralı olarak okumuştur.[58] Bunun dışında genel anlamda imamlara nispet ettiği bir ifadesi bulunmamaktadır. Ele aldığımız örnek kelimelerin okunuşunun kime ait olduğu çalışmada açıklanmıştır. Yine Elif Efendi'nin kıraat farklılığına yer verdiği az sayıdaki ihtilaflı okuyuşun kime ait olduğu bulunamamıştır. Bu tarz okuyuşlar da şaz kapsamında değerlendirilmektedir.

Sonuç

Elif Efendi dönemin şartlarına göre Arapçayı iyi bilen bir âlim olduğu *garibu'l-Kur'ân* tarzında ele aldığı *en-Nûru'l-Furkân* adlı eserinden anlaşılmaktadır. *en-Nûru'l-Furkân*'da İbn Cerîr Taberî, Kâdî Beydavî gibi birçok tefsir âliminin eserinden yararlanmıştır. Bu eserin temel referansı Sicistânî'nin *Nuzhetü'l-kulûb* adlı eseridir. Elif Efendi bu eserinde ele aldığı sözcüklerin kıraat farklılığına değinmiştir. Kimi zaman ele aldığı bu farklılık sahih kıraat imamları arasında ortaya çıkan farklılıklardır. Kimi sözcüklerde ise şaz kıraat imamlarından sadır olan ihtilaflardır. Az da olsa bazı kelimelerin kıraat farklılığı iktibas yaptığı eserden kaynaklı hatalı olmuştur. Çalışmanın kapsamının sınırlı olması hasebiyle eserin birinci cildinde kıraat farklığı bulunan sözcükleri incelenmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla Elif Efendi kıraat ihtilafı bulunan kelimelerin okunuşu-

[57] İbn Haleveyh, *Muhtasar*, 45; İbn Cinnî bu kelimenin "حَرَّفُوا" şeklinde "ح-ف" harfleriyle okunduğunu aktarmaktadır. İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/224.

[58] İbn Haleveyh, *Muhtasar*, 76; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/9.

nun kime ait olduğuyla alakalı genel olarak herhangi bir bilgi vermemektedir. Tefsir mahiyetinde çok fazla Abdullah İbn Abbâs'tan rivayette bulunduğu halde kıraatle alakalı çok az kelimede İbn Abbas'a yer vermiştir. Yine Ebû Abdurrahman es-Sülemî gibi zâtların kıraatinin olduğuyla alakalı rivayetleri sunsa da imamlar bağlamında bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla *garîbü'l-Kur'ân* türünde ele alınan bu eser ve bu eserin temel referansı olan Sicistânî'nin *nuzhetü'l-kulûb* adlı eseri kıraat ilmi açısından zayıftır. Ulûmu'l-Kur'ân açısından bu eserin önemli bir yeri olsa da kıraat ilmi açısından istenilen seviyede bilgiye haiz değildir.

Elif Efendi'nin kıraat farklılıklarının anlama etki eden yönlerini sarfî ve nahvî yönden tahlil etmesi dil yönünün güçlü olduğunu göstermektedir. Fakat kıraat ihtilaflarının hangi imam tarafından yapıldığına dair herhangi bir bilgi vermemiş olması, bu farklılıklarının sıhhatine değinmemiş olması gibi durumlardan hareketle kıraat yönünün zayıf olduğuna işaret etmektedir. Veya müellif kıraatle alakalı ihtilaflı kelimelerin detayına girmeyi önemli görmemiş olabilir. Elif Efendi'nin bazı sözcüklerin anlamına yönelik açıklamalarından sonra "Vallâhu a'lemu bimurâdihi." cümlesini eklemesi ilimde mütevazılığını öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla onun tasavvuf, Arap dili tefsir gibi alanlarda mahir olmuş olması kıraat alanında da yetkin olması anlamına gelmemektedir. Bu durum hem Elif Efendi hem herhangi bir âlim için bir eksiklik olarak kabul edilmemesi gerekir. Çünkü bir alanda mahir olan bir kimse başka bir alanda zayıf kabul edilebilir. Nitekim dünya Müslümanlarının çoğunluğu tarafından kıraati takip edilen Hafs, kıraat ilminde üstat sayılırken hadis yönünden kimi muhaddislerce zayıf kabul edilmektedir. Dolayısıyla Elif Efendi kıraat vecihlerinin ne anlama geldiğini iyi süzebilen bir âlim olması yanında dönemin kurrâsından biri olarak değerlendirilmeye müsait değildir. Sa'diyye tarikatının son postnişini Elif Efendi'nin *en-Nûru'l-Furkân* ve diğer alanlarda kaleme aldığı telifler, dönemin tarikat şeyhlerinin ve kendisinin ilmi birikimini göstermesi açısından cânib-i dikkat bir husustur. Elif Efendi'nin eğitim-öğretim hayatı ve yaşadığı bölge, onun Hanefî mezhebine mensup olduğuna işaret etmek-

tedir. İlgili eserde yer alan kıraat farklılığı bulunan kelimelerin daha kapsamlı bir çalışmada ele alınması önerilmektedir. Ayrıca g*arîbü'l-Kur'ân* türünde ele alınan diğer eserlerin kıraat ilmi açısından tetkik edilmesi ilgili araştırmacılara önerilmektedir.

Kaynakça

Akkuş, Murat. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü: "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" Örneği*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*. 5 Cilt. İstanbul: Emdere & Milli Gazete Yayınları, 1980.

Çağlayan, Pelin Seval - Değirmençay, Veyis. "Elif Efendi ve Farsça Şiirlerinde Aşk, Âşık". *Current Research in Social Sciences* 3/1 (31 Ocak 2017), 28-34.

Çakan, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. "Abdullah b. Abbas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said ed-. *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Halef Humud eş-Şeğdilî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüs, 2015.

Dûserî, İbrahim b. Saîd ed-. *Muḫtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât*. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 2008.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-. "Lüğâti'l-Kur'ân". el-Mektebetü'ş-Şâmile. *https://shamela.ws/book/14261/146*. 19 Ekim 2024

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Dârû'l-Mısriyye, 1972.

Görmüş, Adem. "Bir Türkçe Kur'ân Sözlüğü Çalışması: Hasîrîzâde Mehmed Elif Efendi'nin 'En-Nûru'l-Furkân' Adlı Eseri". *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 5/1 (29 Temmuz 2021), 138-144.

Hasîrîzâde, Mehmed Elîf b. Ahmed Muhtâr. *en-Nûru'l-Furkân fi Şerhi Lugati'l-Kur'ân*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât ve'l-îzâh 'anhâ*. thk. Necdî Nâsıf en-Ali vd. 2 Cilt. Kahire: Vizâratü'l-Evkâf, 1994.

İbn Galbûn, Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdülmü'min. *et-Tezkira fi'l-kırâ'âti's-semân*. nşr. Said Salih Züa'yme. İskenderiyye: Dâru İbn Haldun, 2001.

İbn Haleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî. *Muhtasar fi şevâzzi'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.

İbn Mihrân, Ahmed b. Hüseyin el-İsbehâni en-Nisâbûrî. *el-Gâye fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*. thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz. Riyad: Dâru'ş-Şevaf, 2. Basım, 1411.

İbn Mücâhid, Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî Ebûbekir el-Bağdadî. *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-kırâʾât*. thk. Şevki Dayk. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1972.

İbn Sivâr, Ebû Tahir Ahmet b. Muhammet b. Ali Ubeydullah b. Ömer el-Bağdadî. *el-Müstenîr fi'l-kırââti'l-aşr*. thk. Ammâr Emir ed-Dedû. 2 Cilt. Dubai: Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve İhyâi't-Türâs, 2005.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*. thk. Sâlim Muhammed Mahmud eş-Şınkîtî. 6 Cilt. Medine: Mucemma Melik Fahd litibâ'ti'l-mushafi'ş-şerîf, 2014.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-. *Leṭâʾifü'l-işârât li-fünûni'l-ḳırâʾât*. 10 Cilt. Medine: Merkezü Dirâsâti'l-Kurâniyye, 2013.

Kılıç, Süleyman. *Basra Kıraat Ekolü: Oluşum Temsilciler ve Metodoloji*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Kurt, Hüseyin. *Hasırîzâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Kurt, Hüseyin. "Osmanlı Son Dönem Mutasavvıflarından Mehmed Elîf Efendi ve Divân'ı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (01 Aralık 2006), 161-188.

Nihat, Azamat. "Elif Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz es-. "Nuzhetü'l-kulûb". El-Mektebetü'ş-Şâmile. *https://shamela.ws/book/22910/61*. 13 Ekim 2024

Tanman, M. Baha. "Hasırizade Tekkesi". *Sanat Tarihi Yıllığı* 7 (10 Temmuz 1977), 107-142.

Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019.